

кого державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – №3 (57). – С. 206–210.

2. Дегтяр Я. Зарубіжний досвід використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі України / Я. Дегтяр // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2016. – №2/2. – С. 51–56.

3. Крупка М. Програмно-цільовий метод бюджетування в Україні / М. Крупка // *Вісник Львівського університету. Серія економіка*. – 2009. – Вип. 41. – С. 16–34.

4. Потеряйло І. Зарубіжний досвід застосування програмно-цільового методу бюджетування на сучасному етапі в Україні / І. Потеряйло // *Науково-інформаційний вісник. Економіка*. – 2015. – №11. – С. 331–337.

5. Савчук С. Особливості застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі / С. Савчук // *Методологічні проблеми фінансової теорії та практики: зб. наук. праць*. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – С. 111–114.

6. *Budgeting and Budgetary Institutions. Public sector governance and accountability series* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/BudgetingandBudgetaryInstitutions.pdf>.

7. *Methods of budgeting. Research and Library Services. Northern Ireland Assembly* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://focusintl.com/RBM150-0610.pdf>.

e-mail: a.derlytsia@tneu.edu.ua

Дерлиця А.Ю., к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ТНЕУ

ІДЕЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

**Derlytsya A.Y., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

IDEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL BASIS OF FINANCIAL SCIENCE

Дослідження у сфері суспільних наук, на відміну від природничих, а особливо точних наук, характеризуються рядом особливостей. Відсутність очевидних беззаперечних аксіом, мінливість характеру зв'язків між досліджуваними чинниками, складність проведення експериментів і т. д. накладає обмеження на застосовувані підходи. Саме тому у найбільш загальному виді економічний метод вивчення дійсності зводиться до наступної послідовності трьох етапів: висунення гіпотези (наприклад про приро-

ду мотивації учасників економічної взаємодії, форму функції суспільної корисності тощо), – проведення аналізу, – верифікація результатів на предмет їх відповідності емпіричним даним.

Саме тому первинна гіпотеза у сфері економічних досліджень є наріжним каменем, на якому тримається уся вибудована у подальшому логіко-теоретична конструкція. У галузі фінансів у ролі таких первинних припущень виступають ідейно-світоглядні та філософські положення щодо суті держави та природи її взаємодії з індивідом. У цьому плані серед концептуальних філософських ідей, які справили вплив на фінансову науку й сьогодні не втратили своєї актуальності, – доробок видатних мислителів минувшини, і не лише економістів. Адже питання ведення фінансового господарства знаходимо ще у творах ранніх мислителів, задовго до виокремлення політичної економії з наук про державу і суспільство. Серед тих, кого першочергово відмічають дослідники у своїх працях – Платон та Аристотель – філософи, які окреслили два альтернативні погляди на державу, що в подальшому принципово відобразилося на розвитку фінансової науки. Мова йде про органічну та індивідуалістичну концепції держави, що виступають вихідними гіпотезами-припущеннями на яких будуються конкурентні теорії трактування сутності фінансів.

Платон, визнаючи необхідність підкорення часткового (індивідуального) інтересам цілого (державного), став засновником органічної концепції. Вона визнає вищість державницьких потреб над бажаннями окремих її членів. Індивід не уявляється окремо від держави, тому виправдовується політика, що гарантує цілісність системи навіть за рахунок окремих її складових. Логічними економічними й політичними наслідками таких ідей було заперечення приватної власності (якщо для іншого не існує крайньої потреби), необхідність патерналістської державної політики, жорстке законодавче регулювання діяльності людини, виправдання авторитаризму в управлінні. Такого роду ціннісно-світоглядні ідеї лежали в основі теорії державних фінансів у Радянському Союзі і сьогодні є актуальними для ряду авторитарних суспільств.

Аристотель запропонував протилежний підхід, проголошуючи ключове значення окремої людини та її прав. Держава у нього – продукт взаємодії індивідів, а її форма визначається лише принципами, на яких відбувається політична взаємодія громадян. Завдяки цьому його можна вважати філософом, який заклав основи сучасної теорії суспільних фінансів, як

способу організації фінансово-перерозподільчих процесів у правовому демократичному суспільстві. Започаткувавши протилежні підходи до пояснення суті держави, Платон та Аристотель встановили методологічний вододіл, який розмежовує теорію державних фінансів (як фінансів, які акумулює та розподіляє держава для виконання власних завдань) та теорію суспільних фінансів (як спільних ресурсів сформованих на консенсусних умовах колективного вибору для задоволення потреб суспільства).

Ці два альтернативні напрями набули розвитку і в подальшому. Суперечливі умови ранніх етапів зародження демократичних ідей в XVI–XVII століттях, що характеризувалось переоцінкою поглядів на державу, королівську владу, знайшли більшої конкретики в працях англійських філософів Т. Гоббса (1588–1679) і Дж. Локка (1632–1704). Т. Гоббс виступає прихильником етатизму, а державна влада розглядається ним самодостатньою цінністю, яка повинна бути неподільною, вільною від будь-яких посягань, здатних її ослабити. Дж. Локк, навпаки, обґрунтував розподіл влад, його заслужено вважають засновником буржуазного лібералізму. Саме методологія Локка стала основою для всієї класичної політекономії і започаткувала виникнення буржуазно-індивідуалістичних побудов Нового часу. «Влада суспільства або створеного людьми законодавчого органу ніколи не може поширюватись далі, ніж це потрібно для загального блага», проголошує англійський філософ [1, с. 337].

Відповідним є і бачення фіскальної політики держави. Гоббс, стверджуючи, що власність підданого «виключає право користування нею іншим підданим, але не сувереном», фактично визнає право державної влади (монарха) проводити довільну перерозподільчу політику [2, с. 193]. Локк, як ідейний захисник буржуазних цінностей у конфлікті короля та народу, стверджує, що жодні фіскальні вимоги не правомірні без суспільного схвалення. А право покладати та справляти податки реалізується лише з волі народу, «за згодою більшості, яка дає її або сама, або за посередництвом обраних нею представників» [1, с. 345]. Тобто бачення суті держави напряму трансформується теоретичною думкою на фіскальні питання.

Досягнення Відродження та Просвітництва: теорія природного права, вчення про суспільний договір, концепція розподілу влад, - пройшовши методологічну обробку класиками економічної науки, стали концептуальною складовою майбутніх теоретичних побудов економістів-науковців і

сьогодні продовжують бути наріжним каменем найбільш вагомих економічних вчень. Під впливом антимонархічних революцій та поширення конституційних ідей рівності та лібералізму, творів Н.Макіавеллі (1469–1527), Ф.Бекона (1561–1626), Б.Спінози (1632–1677), Ш.-Л. Монтеск'є (1689–1755), Ж.-Ж. Руссо (1712–1778), сформувалась європейська філософська традиція, яка знайшла пряме відображення на теорії та практиці суспільних фінансів.

Відповідно до вказаних традицій, держава здебільшого розглядається противагою-антиподом ринку, потенційною загрозою його ефективності та самого існування, небезпекою для приватної ініціативи, свобод та прав громадян. І сьогодні домінуючий підхід західної економічної думки до даних проблем можна без перебільшення вважати традиційним і навіть консервативним, незмінним на протязі майже двохсот років. Якщо «невидима рука» регулює ринки (відповідно до А. Сміта), то дія держави на економіку порівнюється окремими економістами із “невидимою ногою” (мається на увазі незграбність та неефективність її регулятивних здатностей) [3, с. 48]. А сучасна фінансова думка Заходу є невідривною від вказаної філософської традиції, виступаючи її логічним доповненням та продовженням.

Пояснення тісного зв'язку суспільних фінансів із суттю держави при теоретичному їх трактуванні криється в самій специфіці предмета дослідження фінансів, яке дотикається вчення про державу, причини її виникнення, форми та методи господарювання. Фінансова наука оперує поняттями справедливості, етичних норм, межує з проблемами індивідуальної свободи. Дані питання із ряду світоглядних, мають філософське підґрунтя. Тому закономірно, що сучасна фінансова наука відобразила у собі загальнофілософські підходи до вивчення проблем взаємодії людини та держави, і до сьогодні у своїй глибині природа цих проблем має абстрактний та риторичний характер.

В методологічному плані для фінансової науки органічна та індивідуалістична концепції проявляються у наступних відмінностях. В першому випадку, який можна представити, як державоцентристський, вважається, що державі відома певна функція загальної суспільної корисності, яку вона намагається максимізувати. При цьому визнається, що заради загального добробуту можливе нехтування інтересами окремих осіб. Це виправдовує патерналізм, намагання держави надмірно сприяти виробництву «на-

лежних благ», оберігати індивіда від хибного вибору, доволіно перерозподіляти доходи. Значення індивідуальних уподобань зводиться до мінімуму, держава як вища інстанція є об'єктивною, вправі нав'язувати власні цінності та вирішувати, що є найкращим для громадян. Індивідуалістичній, суспільноцентристській концепції фінансів, навпаки, притаманне визнання складності співставлення корисності окремих індивідів. Рішення щодо суспільного сектору економіки в таких умовах є лише результатом колективної взаємодії рівних у правах громадян, керованих власними економічними інтересами, а держава – альтернативний ринковому засіб для задоволення потреб людини.

Література:

1. Локк Дж. Сочинения в 3 т. / Пер. с англ. и лат. 1–3. / Ред. и сост. авт. примеч. А.Л. Субботин. – М.: Мысль, 1998, 668 с (т3), 621 с. (т 1).
2. Гоббс Т. Сочинения 2 т. Т 1 (2) / Пер. с лат. и англ., Сост., ред. изд., авт. ступ. ст. и примеч. В.В. Соколов. – М.: Мысль, 1989. – 622 (1) 731 (2) с.
3. Politics and Policy Making in Developing Countries: Perspectives on the New Political Economy / ed. by Gerald M. Meier. San Francisco. California: ICS Press, 1991.

e-mail: nataliadutka@ukr.net

Дутка Н.Є., головний спеціаліст відділу видатків УДКСУ у м. Тернополі

ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ОРГАНАМИ КАЗНАЧЕЙСТВА

*Dutka N.E., Main Specialist of Department of Spending of the State Treasury
in Ternopil*

THE ISSUE OF CONTROL THE IMPLEMENTATION OF THE BUDGET LEGISLATION BY TREASURY

В Україні застосовується казначейська форма обслуговування бюджетів усіх рівнів. Завдяки цьому, на думку О. Кириленко та Б. Малиняка, досягнуто «певних позитивних змін у бюджетному процесі: підвищено ефективність управління коштами бюджетів, запроваджено систему попереднього та поточного контролю за їх використанням, забез-